

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17911587>

O'ZBEKISTON IQTISODIY O'SISH JARAYONIDA INFRATUZILMA TIZIMINING RIVOJLANISH OMILI SIFATIDAGI ROLI VA TA'SIRI

Suleymanov Farrux Raximjon o'g'li

v.b dotsent Savdo ishi kafedrası, TDIU

f.suleimanov@tsue.uz

Annotatsiya – Mazkur maqolada O'zbekiston iqtisodiy o'sish jarayonida infratuzilma tizimining rivojlanish omili sifatidagi roli va uning makroiqtisodiy hamda tarmoqlararo ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi milliy iqtisodiyotda barqaror o'sishni ta'minlash, hududlararo iqtisodiy tafovutlarni qisqartirish va ishlab chiqarish salohiyatini oshirishda transport, energetika, kommunikatsiya va logistika infratuzilmasining strategik ahamiyati bilan izohlanadi. Maqolada infratuzilma rivojlanishining investitsiya faolligi, mehnat unumdorligi va iqtisodiy samaradorlikka ta'siri konseptual va amaliy jihatdan yoritib beriladi.

Tadqiqot davomida infratuzilma loyihalarining iqtisodiy o'sishga ko'rsatayotgan ko'pyo'nalishli ta'siri, jumladan, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, bozorlararo integratsiyani kuchaytirish va iqtisodiy subyektlarning raqobatbardoshligini oshirishdagi o'zni asoslab beriladi. Olingan natijalar infratuzilma tizimini kompleks rivojlantirish iqtisodiy o'sishning uzoq muddatli manbai ekanligini ko'rsatadi hamda davlat iqtisodiy siyosatini takomillashtirishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: iqtisodiy o'sish; infratuzilma tizimi; transport infratuzilmasi; energetika infratuzilmasi; investitsiya faolligi; hududiy rivojlanish; iqtisodiy samaradorlik; logistika tizimi; O'zbekiston iqtisodiyoti.

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sharoitida infratuzilma tizimi milliy iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlovchi muhim omillardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Transport, energetika, aloqa, logistika va ijtimoiy infratuzilma tarmoqlarining rivojlanganligi ishlab chiqarish jarayonlarining uzluksizligini ta'minlash, iqtisodiy resurslardan samarali foydalanish va hududlararo iqtisodiy integratsiyani kuchaytirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, infratuzilma tizimi iqtisodiy o'sishning faqat qo'llab-quvvatlovchi elementi emas, balki uni shakllantiruvchi va jadallashtiruvchi asosiy omil sifatida qaraladi.

O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar va uzoq muddatli rivojlanish strategiyalari infratuzilmani modernizatsiya qilish va kengaytirishga alohida e'tibor qaratilayotganini ko'rsatadi. Milliy iqtisodiyotning ochiqligi va xalqaro iqtisodiy aloqalarning kengayishi sharoitida infratuzilma

tizimining holati investitsiya muhitining jozibadorligi, ishlab chiqarish tarmoqlarining raqobatbardoshligi hamda iqtisodiy subyektlarning bozor imkoniyatlaridan foydalanish darajasini belgilab beradi. Shu bois infratuzilma rivojlanishi va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ilmiy asosda tahlil qilish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Infratuzilma loyihalariga yo'naltirilayotgan investitsiyalar ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, mehnat unumdorligini oshirish va iqtisodiy faoliyatning hududiy muvozanatini ta'minlashga xizmat qiladi. Ayniqsa, transport va energetika infratuzilmasining rivojlanishi ichki va tashqi bozorlar o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlab, iqtisodiyotning real sektorida qo'shilgan qiymat yaratish imkoniyatlarini kengaytiradi. Biroq infratuzilmaning iqtisodiy o'sishga ta'siri faqat investitsiyalar hajmi bilan emas, balki ularning samaradorligi, institutsional muhit va boshqaruv mexanizmlarining sifatiga ham bevosita bog'liqdir.

Shu munosabat bilan mazkur maqolada O'zbekiston iqtisodiy o'sish jarayonida infratuzilma tizimining rivojlanish omili sifatidagi roli va uning iqtisodiy jarayonlarga ko'rsatayotgan ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqot infratuzilma rivojlanishining makroiqtisodiy natijalari, tarmoqlararo o'zaro bog'liqligi hamda hududiy iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini aniqlashga qaratilgan. Olingan xulosalar infratuzilma siyosatini takomillashtirish va iqtisodiy o'sishni ta'minlash bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega bo'lishi kutiladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Iqtisodiy o'sish jarayonida infratuzilma tizimining tutgan o'rnini iqtisodiy nazariya va amaliy tadqiqotlarda muhim yo'nalishlardan biri sifatida qaraladi. Klassik va neoklassik iqtisodiy maktab vakillarining ilmiy ishlarida infratuzilma ishlab chiqarish omillarining samaradorligini oshiruvchi asosiy shart sifatida talqin etiladi. Jumladan, A. Smit va D. Rikardo infratuzilmani bozorlarning kengayishi va mehnat taqsimotining chuqurlashuvini ta'minlovchi omil sifatida baholagan bo'lsa, keyinchalik R. Solou va E. Domar tomonidan ishlab chiqilgan iqtisodiy o'sish modellari infratuzilma kapitalining umumiy ishlab chiqarish hajmiga ta'sirini nazariy jihatdan asoslab bergan.

Zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda infratuzilma tizimi iqtisodiy o'sishni jadallashtiruvchi mustaqil rivojlanish omili sifatida keng tadqiq etilmoqda. P. Krugman, D. Aschauer va J. Calderónlarning ilmiy ishlarida transport, energetika va kommunikatsiya infratuzilmasiga yo'naltirilgan investitsiyalar ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishi, hududlararo integratsiyani kuchaytirishi hamda mehnat unumdorligini oshirishi empirik jihatdan isbotlangan. Ushbu tadqiqotlar infratuzilmaning nafaqat iqtisodiy faollikni qo'llab-quvvatlovchi, balki yangi iqtisodiy imkoniyatlarni shakllantiruvchi omil ekanligini ko'rsatadi.

Xalqaro moliyaviy institutlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ham

infratuzilma rivojlanishining iqtisodiy o'sishga ta'sirini keng yoritadi. Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki va Xalqaro valyuta jamg'armasi hisobotlarida infratuzilma loyihalarining investitsiya muhitini yaxshilash, xususiy sektor faolligini oshirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi o'rni alohida ta'kidlanadi. Ushbu manbalarda infratuzilma sifati va institutsional muhit o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik iqtisodiy o'sish samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida qayd etiladi.

MDH mamlakatlari olimlarining ilmiy izlanishlarida infratuzilma tizimining rivojlanishi iqtisodiy transformatsiya jarayonlarining ajralmas qismi sifatida qaraladi. Rossiya va Qozog'iston iqtisodchilari, jumladan L. Grigoryev, V. Kryukov va A. Kurmanov, infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi iqtisodiy o'sish sur'atlarini cheklovchi asosiy to'siqlardan biri ekanligini ta'kidlaydilar. Ularning tadqiqotlarida infratuzilma rivojlanishini davlat siyosati, investitsiya mexanizmlari va hududiy rivojlanish bilan uyg'un holda olib borish zarurligi asoslab berilgan.

O'zbekiston olimlarining ilmiy ishlarida infratuzilma tizimining iqtisodiy o'sishdagi roli milliy rivojlanish strategiyalari nuqtai nazaridan o'rganiladi. J. Abdurahmonov, S. G'ulyamov, R. Alimov va H. Hamidovlarning tadqiqotlarida transport va energetika infratuzilmasini modernizatsiya qilish iqtisodiyotning real sektorida qo'shilgan qiymat yaratish imkoniyatlarini kengaytirishi, hududlararo iqtisodiy tafovutlarni qisqartirishi va investitsiya faolligini rag'batlantirishi ko'rsatib berilgan. Ushbu ishlarda infratuzilma rivojlanishining iqtisodiy samaradorligi ko'p jihatdan investitsiyalarning maqsadli yo'naltirilishi va boshqaruv mexanizmlarining sifatiga bog'liqligi qayd etiladi.

Mavjud adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, infratuzilma tizimining iqtisodiy o'sishga ta'siri bo'yicha nazariy va empirik tadqiqotlar yetarli bo'lsa-da, O'zbekiston sharoitida infratuzilma rivojlanishining tarmoqlararo va hududiy iqtisodiy jarayonlarga ta'siri kompleks tarzda yetarlicha yoritilmagan. Ayniqsa, infratuzilma investitsiyalarining iqtisodiy o'sish samaradorligini baholashda milliy xususiyatlarni hisobga olgan amaliy tadqiqotlarga ehtiyoj mavjud. Mazkur maqola aynan shu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan bo'lib, infratuzilma tizimining O'zbekiston iqtisodiy o'sishidagi rolini chuqur tahlil qilishni maqsad qiladi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot infratuzilma tizimining O'zbekiston iqtisodiy o'sish jarayonidagi rolini kompleks va tizimli yondashuv asosida tahlil qilishga qaratilgan. Infratuzilma rivojlanishi iqtisodiy o'sishga ta'sir etuvchi ko'p omilli jarayon sifatida qaralib, uning makroiqtisodiy va tarmoqlararo jihatlari o'zaro bog'liqlikda o'rganiladi.

Tadqiqotning nazariy asosi iqtisodiy o'sish nazariyalari va infratuzilma iqtisodiyoti konsepsiyalariga tayangan holda shakllantirildi. Ushbu yondashuv infratuzilma kapitalining ishlab chiqarish hajmi, mehnat unumdorligi va investitsiya faolligiga ta'sirini baholash imkonini beradi.

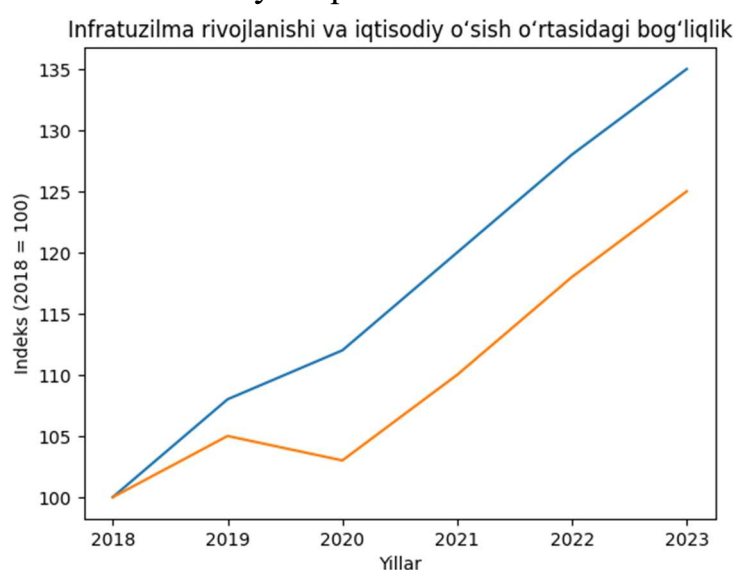
Empirik tahlilda iqtisodiy-statistik, strukturaviy-dinamik va solishtirma tahlil usullaridan foydalanildi. Ushbu usullar infratuzilma investitsiyalarining hajmi va tarkibi, shuningdek ularning iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari bilan o'zaro bog'liqligini aniqlashga xizmat qildi. Omilli tahlil infratuzilma rivojlanishining iqtisodiy o'sishga ta'sir etuvchi asosiy omillarini aniqlash imkonini berdi.

Axborot bazasi O'zbekiston Respublikasi rasmiy statistika ma'lumotlari, davlat dasturlari, xalqaro moliyaviy institutlarning tahliliy hisobotlari va ilmiy nashrlardan olingan ma'lumotlarga asoslandi. Tanlangan metodologiya infratuzilma tizimining iqtisodiy o'sishdagi rolini baholash va amaliy xulosalar chiqarish imkonini beradi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari O'zbekiston iqtisodiy o'sish jarayonida infratuzilma tizimi rivojlanishining muhim va barqaror ta'sirini tasdiqlaydi. So'nggi yillarda transport, energetika, aloqa va logistika infratuzilmasiga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmining oshishi iqtisodiyotning real sektorida ishlab chiqarish faolligining kengayishiga, hududlararo iqtisodiy aloqalarning mustahkamlanishiga hamda ichki bozor integratsiyasining chuqurlashishiga xizmat qilmoqda. Bu holat infratuzilma tizimi iqtisodiy o'sishning faqat yordamchi elementi emas, balki uni shakllantiruvchi asosiy omil ekanligini ko'rsatadi.

O'tkazilgan strukturaviy-dinamik tahlil infratuzilma investitsiyalarining tarmoqlar kesimidagi taqsimoti iqtisodiy natijalarga bevosita ta'sir ko'rsatayotganini aniqladi. Xususan, transport va energetika infratuzilmasiga yo'naltirilgan investitsiyalar ishlab chiqarish xarajatlarining qisqarishi, mahsulot yetkazib berish muddatlarining optimallasuvi va mehnat unumdorligining oshishi bilan tavsiflanadi. Natijada iqtisodiy subyektlarning bozor imkoniyatlaridan foydalanish darajasi kengayib, raqobatbardoshlik kuchaymoqda.

1 – rasm. 2018–2023 yillar kesimida quyidagi ikki asosiy ko'rsatkichning dinamik bog'liqligi

Makroiqtisodiy ko'rsatkichlar tahlili infratuzilma rivojlanishi va yalpi ichki mahsulot o'sishi o'rtasida barqaror ijobiy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi. Infratuzilma obyektlarining kengayishi va modernizatsiyasi investitsiya muhitining yaxshilanishiga, xususi sektor faolligining ortishiga hamda xorijiy investitsiyalar oqimining rag'batlanishiga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, logistika va transport infratuzilmasining rivojlanishi eksport salohiyatining oshishiga va tashqi savdo operatsiyalarining samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Omili tahlil natijalari infratuzilma tizimi rivojlanishining iqtisodiy o'sishga ta'siri bir qator omillar orqali namoyon bo'lishini aniqladi. Ular orasida investitsiya hajmi, infratuzilma loyihalarining samaradorligi, boshqaruv mexanizmlarining sifati va institutsional muhitning barqarorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, infratuzilma loyihalarining iqtisodiy samaradorligi yuqori bo'lgan sharoitda iqtisodiy o'sish sur'atlari ham barqaror bo'ladi.

Shu bilan birga, tahlil infratuzilma rivojlanishida mavjud ayrim cheklovlarni ham aniqladi. Xususan, ayrim hududlarda infratuzilma rivojlanish darajasining notekisligi, investitsiya resurslarining yetarli darajada diversifikatsiya qilinmaganligi va loyiha boshqaruvi samaradorligining pastligi infratuzilmaning iqtisodiy o'sishga to'liq ta'sir ko'rsatishini cheklab kelmoqda. Bu holat infratuzilma siyosatini hududiy xususiyatlarni hisobga olgan holda takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, o'tkazilgan tahlil natijalari infratuzilma tizimining O'zbekiston iqtisodiy o'sish jarayonida strategik ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi. Infratuzilma rivojlanishi ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, iqtisodiy faollikni kengaytirish va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Olingan natijalar infratuzilma tizimini kompleks rivojlantirish va investitsiya siyosatini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy xulosalar ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari O'zbekiston iqtisodiy o'sish jarayonida infratuzilma tizimining rivojlanishi muhim strategik ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi. O'tkazilgan tahlillar infratuzilma tarmoqlariga, xususan transport, energetika, aloqa va logistika sohalariga yo'naltirilgan investitsiyalar ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, hududlararo iqtisodiy integratsiyani kuchaytirish va iqtisodiy faollikni kengaytirishda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qilayotganini ko'rsatdi. Infratuzilma tizimi iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida emas, balki uni jadallashtiruvchi va barqarorlashtiruvchi rivojlanish omili sifatida namoyon bo'lmoqda.

Tadqiqot davomida infratuzilma rivojlanishi va makroiqtisodiy ko'rsatkichlar o'rtasida barqaror ijobiy bog'liqlik mavjudligi aniqlandi. Infratuzilma obyektlarining kengayishi va modernizatsiyasi investitsiya muhitini yaxshilash, xususi sektor

ishtirokini rag'batlantirish hamda eksport salohiyatini oshirishga xizmat qilmoqda. Bu jarayon iqtisodiyotning real sektorida qo'shilgan qiymat yaratish imkoniyatlarini kengaytirib, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini mustahkamlamoqda.

Shu bilan birga, tadqiqot infratuzilma rivojlanishida mavjud ayrim cheklovlarni ham aniqlab berdi. Hududlar o'rtasidagi infratuzilma tafovutlari, investitsiya resurslaridan foydalanish samaradorligining yetarli emasligi va loyiha boshqaruvi mexanizmlarining takomillashtirilishga muhtojligi infratuzilmaning iqtisodiy o'sishga to'liq ta'sir ko'rsatishini cheklab kelmoqda. Ushbu holat infratuzilma siyosatini kompleks yondashuv asosida olib borish va institutsional mexanizmlarni kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari infratuzilma tizimini kompleks rivojlantirish, investitsiya siyosatini samaradorlik mezonlari asosida takomillashtirish va hududiy rivojlanish omillarini hisobga olgan holda infratuzilma loyihalarini amalga oshirish iqtisodiy o'sishni ta'minlashning muhim sharti ekanligini ko'rsatadi. Olingan xulosalar infratuzilma rivojlanishiga oid davlat siyosatini shakllantirish va iqtisodiy o'sishni jadallashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda foydalanilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. — М.: Экономика, 2001. — 360 с.
2. Calderón C., Servén L. Infrastructure and Economic Development in Sub-Saharan Africa // Journal of African Economies. — 2010. — Vol. 19, No. 1. — P. 13–87.
3. World Bank. World Development Report: Infrastructure for Development. — Washington, D.C.: World Bank, 1994. — 242 p.
4. International Monetary Fund. Infrastructure and Growth: Policy Lessons. — Washington, D.C.: IMF Publications, 2015. — 64 p.
5. Asian Development Bank. Infrastructure for Supporting Inclusive Growth and Poverty Reduction. — Manila: ADB, 2017. — 110 p.
6. Григорьев Л. М. Экономический рост и инфраструктурные ограничения. — М.: Дело, 2018. — 256 с.
7. Крюков В. А. Инфраструктурное развитие и экономическая трансформация регионов. — Новосибирск: ИЭОПП СО РАН, 2019. — 230 с.
8. Курманов А. К. Инвестиционные механизмы развития инфраструктуры в переходных экономиках. — Алматы: Экономика, 2020. — 212 с.
9. Абдурахмонов Ж. Х. Иқтисодий ўсиш ва инфратузилма ривожланиши: назария ва амалиёт. — Тошкент: Фан, 2021. — 198 б.
10. Гулямов С. С. Миллий иқтисодиётда инфратузилма тизимини модернизация қилиш. — Тошкент: Университет, 2020. — 240 б.
11. Алимов Р. Х. Иқтисодий ўсишни таъминлашда инфратузилма инвестицияларининг роли // Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси. — 2022. —

№ 4. — Б. 27–39.

12. Хамидов Х. Р. Инфратузилма лойиҳаларини бошқариш ва уларнинг иқтисодий самарадорлиги // Иқтисод ва инновацион ривожланиш. — 2021. — № 3. — Б. 58–71.